

De geschiedenis van afstand ter adoptie in Nederland

Astrid Werdmuller

Samenvatting

Afstand ter adoptie is in Nederland sinds 1956 juridisch mogelijk. Voor die tijd zochten ongewenst zwangere vrouwen zelf naar pleegouders, in hun kennissenkring of via advertenties in de krant. Of zij legden hun kind te vondeling. Latere wetgeving en maatschappelijke veranderingen zoals de pil en de mogelijkheid tot abortus brachten hier verandering in. Het aantal vrouwen dat hun kind ter adoptie afstond, is door al deze ontwikkelingen afgenomen van gemiddeld 1000 naar gemiddeld 20 per jaar. Sommigen hebben nog groot verdriet om het verlies van hun kind.

In de eerste helft van de vorige eeuw was de norm: pas als je getrouwd bent, krijg je kinderen. Mogelijkheden om een zwangerschap te voorkomen of af te breken waren er niet. Werd je ongetrouwd zwanger, dan was je een gevallen meisje, een schande voor de familie.

In de jaren dertig werd de ongehuwde moeder gezien als iemand die door haar egoïsme de algemeen geaccepteerde gezinsstructuur ondermijnde: 'De geschiedenis van de ongehuwde moeder en die van het meisje, dat den weg van ijdelheid, van wuftheid, van genot- en gemakzucht bewandelt, door allerlei oorzaken wel vaak niet uitlopende in het moederschap, demonstreert op overtuigende wijze de grenzenloze zelfzucht en het gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel, dat onze maatschappij verpest' (Ouwenaller 1933).

De hulp in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog was in principe gericht op het bijhouden van moeder en kind. Tehuizen voor moeder en kind, overal in het land, boden onderdak aan 'gevallen' vrouwen en hun baby's. Dat gebeurde niet uit puur mededogen. De heersende maatschappelijke opvatting was dat de vrouw de gevolgen van haar zonde moest dragen en dat betekende in de praktijk dat ze de baby niet in de steek mocht laten.

A. Werdmuller (✉)
's-Hertogenbosch, Nederland
e-mail: awerdmuller@fiom.nl

Ondanks die opvatting werden ook baby's aangeboden aan kinderloze echtparen. Meestal gebeurde dit op ondoorzichtige wijze via dokters, priesters, verloskundigen of familie die voor de baby wel ergens een goed ouderpaar wisten. Afstand ter adoptie was nog niet mogelijk.

Er waren verschillende initiatieven om ongewenst zwangere vrouwen of meisjes te helpen. Deze initiatieven kwamen voort uit particuliere acties en vanuit de kerken. Er was veel versnippering en weinig samenwerking. In 1930 leidde dat tot de oprichting van een landelijke organisatie: de Federatie van Instellingen voor Ongehuwde Moederzorg (F.I.O.M.), voorloper van de huidige Fiom. Hier sloten zich vijftientig organisaties bij aan. Doel was het behartigen van de belangen van de ongehuwde moeder en haar kind. De federatie groeide hard en in 1939 waren er in totaal 61 instellingen bij de F.I.O.M. aangesloten.

Nieuwe wetten

Gedurende en kort na de Tweede Wereldoorlog werd een groot aantal buitenechtelijke (soms ongewenste) kinderen geboren, deels van Duitse, Engelse of Canadese militairen. De moeders van deze kinderen waren voor hun levensonderhoud aangewezen op de burgerlijke armenzorg en de tehuizen voor ongehuwde moeders en kindertehuizen waren overvol. Ondanks dat adoptie wettelijk nog niet mogelijk was, werden veel buitenechtelijke kinderen na de geboorte afgestaan. Zij werden opgenomen in pleeggezinnen of instellingen waarna geen enkele controle meer plaatsvond. Dit was voor organisaties van pleegouders aanleiding om druk op de regering te leggen. Zij eisten een herziening van de wet. Die eis leidde in 1951 tot de Pleegkinderenwet. Met deze wet kregen de Voogdijraden als taak toezicht te houden op pleeggezinnen en instellingen waar kinderen waren opgenomen. Van staatswege werden eisen geformuleerd over de opvoeding van pleegkinderen. Ongecontroleerde plaatsingen waren niet meer mogelijk.

Daarnaast werden in 1946 de Kinderwetten herzien. Vanaf die tijd kreeg de minderjarige ongehuwde moeder een juridisch erkende familieband met haar kind. Ook kregen ongehuwd zwangere vrouwen net als gehuwden recht op een uitkering bij zwangerschap en bevalling. Betaalde maatschappelijk werkers deden hun inbreng in de vele reeds bestaande lokale particuliere voorzieningen voor ambulante hulp aan ongehuwde moeders. Vanaf 1951 kregen ongehuwde moeders recht op kinderbijslag.

In 1956 volgde de Adoptiewet. Vanaf dat moment konden kinderen wettelijk het kind worden van hun pleegouders, die daarmee adoptieouders werden. Bij adoptie krijgt het kind de achternaam van de adoptieouders en is de juridische band met de biologische ouders verbroken.

Een andere invloedrijke nieuwe wet was de Bijstandswet in 1965. Ongehuwde moeders konden voortaan een uitkering krijgen en waren niet langer afhankelijk van ouders. De Bijstandswet versterkte in hoge mate de mogelijkheid dat – ook jonge – zwangere vrouwen en ongehuwde moeders op eigen benen gingen staan.

Verschuiving in denkbeelden

Rond de jaren zestig veranderden de ideeën over ongewenst zwangere vrouwen. Het nieuwe inzicht luidde dat ongehuwde moeders vaak geestelijk noch financieel in staat waren het kind goed op te voeden en dat het kind beter af was bij liefhebbende pleegouders – vaak kinderloze echtparen – die de stabiliteit en geborgenheid van een echt gezin konden bieden. Dit was de heersende mening bij hulpverlenings- en overheidsinstanties, maar ook in de maatschappij en in de vrouwenbladen. Blijkens zijn lezing in 1959 meende psychiater H.F. Heijmans dat men onder de ongehuwde moeders een groter percentage psychische stoornissen aantroef dan onder de gemiddelde bevolking: ‘Maar ook bij die meisjes, die men beslist niet geestesziek mag noemen, merkt men vaak een psychische labiliteit, onzekerheid, afhankelijkheid of kinderlijk gedragspatroon, kortom tekenen die toch wijzen in de richting van een gestoorde, of moeilijke aanpassing, waarvan het ongehuwd moeder zijn op zichzelf al een bewijs kan zijn’ (geciteerd in Hueting en Neij 1990, pag. 138).

Deze opvattingen over ongehuwd moederschap verloren tegen het eind van de jaren zestig langzaam terrein. Onder invloed van maatschappijkritische sociologen als Milikowski (1967) kwamen er nieuwe inzichten. In steeds bredere kring werd gesteld dat de speciale problematiek van de ongehuwde moeder ontstond door de positie waarin ze door de samenleving geplaatst werd en niet als gevolg van haar persoonlijk ziekelijk of zedeloos gedrag.

Ook kwam er vanaf de jaren zeventig meer openheid over onderwerpen als seksualiteit en zwangerschap. De pil werd ingevoerd, abortus werd mogelijk en er kwamen betere regelingen voor alleenstaande ouders. Het aantal vrouwen dat in Nederland hun kind afstond, is door al deze ontwikkelingen enorm afgenomen. Rond 1970 stonden ruim 1000 vrouwen per jaar hun kind af ter adoptie. Nu zijn dat er nog gemiddeld twintig per jaar. Veel minder dus, maar bij deze vrouwen speelt vaak net als vroeger schaamte en schande.

Afstandsmoeders in beeld

Het afstand doen van je kind ter adoptie was jarenlang een groot taboe. De bevalling en de afstand vonden vaak in het geheim plaats. Van een echte keuze was geen sprake, meestal was de druk groot om afstand te doen. Veel moeders mochten hun kind niet zien. Als ze daarna weer thuis kwamen, werd er niet meer over gepraat. Men dacht in die tijd dat het beter was een band met het kind te vermijden en alles te vergeten. Het moest geheim blijven en de afstandsmoeders moesten beloven nooit op zoek te gaan naar hun kind. Adoptiekinderen kregen meestal geen of weinig informatie over hun biologische ouders. De adoptieouders waren hun ‘echte’ ouders en het was niet gangbaar, vaak zelfs beladen, om over de biologische ouders te beginnen.

Eind jaren tachtig, begin jaren negentig kwamen afstandsmoeders met hun verhaal naar buiten. Zij vertelden over de sociale en emotionele gevolgen van het

afstaan van hun kind. Ook wilden ze veelal weten hoe het met hun afgestane kind ging. Zij richtten de Stichting Afstandsmoeders op die opkwam voor de belangen van de moeders. De ogen van de betrokken instanties werden geopend en de inzichten veranderden. Fiom ontwikkelde hulp om zoekacties te begeleiden van afstandsmoeders naar hun kinderen en andersom. Door tv-programma's als *Spoorloos* kwam er meer bekendheid met afstand, adoptie en zoeken naar familie. Het aantal vragen om advies, bemiddeling en hulp bij zoekacties naar bloedverwanten steeg sterk. Ook groeide het inzicht dat alle partijen van de adoptiedriehoek – afstandsmoeders, geadopteerden en adoptieouders – onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Fiom bracht ze met elkaar in contact via gespreksgroepen en thema-avonden.

De gevolgen van afstand ter adoptie voor de afstandsmoeder

Het verhaal van Els, een afstandsmoeder. Els (54) beviel en deed afstand van haar kindje toen ze pas 15 jaar oud was en 'per ongeluk' zwanger was geraakt. Ze deed dat direct na de geboorte. Els: 'Dat was toen normaal, want het werd als een schande gezien.' Els heeft jarenlang met dit geheim moeten leven. 'Toen ik zwanger werd, was ik nog zo groen als gras. Op het moment dat ik op school voor het eerst seksuele voorlichting kreeg, moet ik al zwanger geweest zijn. Toen was het te laat.'

Els is in het ziekenhuis bevallen. 'Ik mocht eigenlijk niets van de bevalling zien en kreeg daarom een doek over mijn hoofd. Die doek heb ik van mijn ogen af kunnen trekken. Zo heb ik toch nog stiekem een glimp van het kind kunnen opvangen. Het werd meteen weggehaald.'

Els haar leven is daarna totaal veranderd. 'Het lieve meisje was in één keer weg. Vanaf dat moment ging ik toneelspelen. Ik werd iemand die altijd de clown uithing om mijn verdriet te verdringen. Zoiets raak je niet meer kwijt.'

Bijna 25 jaar hoorde Els niets meer over haar eerstgeborene. Totdat bleek dat haar dochter op zoek was naar haar. 'Ik heb dat toen zelf afgehouden. Ik vond het te eng en moest het eerst laten bezinken. Dat duurde wel een jaar. Rond die tijd las ik ook voor het eerst mijn dossier. Dat is best wel heftig, als je terugleest dat er zó over je wordt beslist.'

Zo rond het eerste contact met haar dochter ging Els ook voor het eerst naar een landelijke bijeenkomst voor afstandsmoeders. 'Ik viel bijna van mijn stoel, want ik wist niet dat er zoveel vrouwen waren die hetzelfde als ik hadden meegemaakt. Ik dacht altijd dat ik de enige was. Contact met andere afstandsmoeders is heel fijn, zij weten precies hoe jij je voelt.'

Bij vrouwen die in het verleden een kind hebben afgestaan ter adoptie kunnen de gevolgen soms levenslang zijn. Niet iedereen kan het verleden verwerken en sommigen hebben nog groot verdriet om het verlies van hun kind. Zij denken met pijn terug aan de tijd waarin zij afstand gedaan hebben. Vrouwen die (nog) geen contact hebben met hun afgestane kind, kunnen blijven worstelen met belangrijke

vragen als: gaat het goed met hem? Is hij bij lieve ouders terechtgekomen? Was het achteraf gezien een goed besluit? Zou hij het me kwalijk nemen?

Uit angst voor veroordeling houden deze vrouwen het jarenlang geheim. Dit maakt dat zij zich eenzaam voelen. Het afstaan van hun kind is een vaak stil en enorm verdriet. Het kan leiden tot depressie, lage zelfwaardering en lichamelijke klachten.

Carolien: ‘Hoe ik me voelde? Verdrietig, schuldig, leeg, ja, eenzaam ook wel. Als de buitenwereld het niet weet, dan houd je grotendeels de schijn op, waardoor je het ook zelf al iets wegdrukt. Maar als je dan alleen bent, dan komt het hard terug. Dat heb ik in die periode wel veel gevoeld.’

Atina: ‘Er is tegen mij iedere keer een oordeel. Weet je wat dat oordeel is? “Jij hebt je kinderen weggedaan zodat jij lekker kunt feesten.” Maar ze kijken niet naar de achterliggende gedachte. Ze kijken niet naar hoe mijn jeugd destijds is gegaan en dat ik mijn kinderen dat niet mee wil geven.’

Opeenstapeling van trauma's

Uit het onderzoek *In één klap moeder, en ook weer niet* (Bos et al. 2011) blijkt dat er sprake kan zijn van een opeenstapeling van trauma's. De omstandigheden waaronder een vrouw haar kind afstaat, zijn zwaar en kunnen traumatisch zijn. Omstandigheden zijn bijvoorbeeld verkrachting, prostitutie, geweld en illegaliteit. De ongewenste of ongeplande zwangerschap – die soms pas vlak voor de bevalling ontdekt wordt – komt daar dan nog bij. De scheiding van het kind maakt het trauma compleet: machteloosheid, verdriet, schaamte, schuldgevoelens, boosheid en het verzwijgen.

Tochervaart niet iedereen het afstaan als een trauma. Sommige vrouwen zijn opgelucht dat hun kind op een goede plek terechtgekomen is. Zij pakken de draad van hun leven met niet al te veel moeite weer op. Ook jaren later, als zij door hun kind benaderd worden, kunnen zij nuchter en praktisch reageren. Zij hebben de scheiding met hun kind niet als pijnlijk ervaren of zij hebben hun verleden verwerkt.

Tineke: ‘Ik vind dat hij er recht op heeft mij een keer te zien en te horen wat de redenen waren om hem af te staan. Maar ik voel me geen moeder, hij heeft al twee ouders, die hopelijk goed voor hem gezorgd hebben. Ik heb er vrede mee.’

Daartegenover staan de afstandsmoeders voor wie het nog zo pijnlijk is, dat zij er helemaal niet over willen praten. Ze willen geen contact met hun kind.

Thea, na een brief van Fiom dat haar dochter haar zocht: ‘Ik heb het achter me gelaten en wil er niet meer aan denken. Het was een afschuwelijke tijd. Mijn man is ziek, ik houd maar net mijn hoofd boven water en kan het er niet bij hebben. Ik wens ook geen brieven meer te ontvangen.’

Een grote groep afstandsmoeders is onzichtbaar. Zij zoeken niet en worden niet gezocht door hun kind; het is een wijdverbreid misverstand dat iedereen zou willen zoeken. Hoe het met deze vrouwen gaat is onbekend.

Ervaringen op schrift

Een aantal afstandsmoeders heeft hun verhaal op schrift gesteld of laten stellen. Zo schreven De Bode (2007) en Klitsie en Hoogenboom (2008), beiden afstandsmoeder, ieder een boek over hun ervaringen. Daarnaast geeft het boek *Opgestaan is plaats vergaan* (De Leeuw en Van Sebille 1991) een beeld over afstand ter adoptie in de jaren 1960 tot 1980. Het bevat naast informatie interviews met twaalf afstandsmoeders uit die periode.

In het boek *Eigen bloed. Over moeders die hun kind afstaan ter adoptie* (Werdmuller 2012) staan de verhalen van acht vrouwen en een man die hun kind hebben afgestaan in de afgelopen twintig jaar.

Literatuur

- Bode-Grollee, R. de (2007). *Een gemiste kans. Het verhaal van een afstandsmoeder*. Soesterberg: Aspekt.
- Bos, P., Reysoo, F., & Werdmuller, A. (2011). *In één klap moeder, en ook weer niet. Onderzoek naar demografische en sociaaleconomische kenmerken en motieven van vrouwen die tussen 1998–2007 in Nederland hun kind ter adoptie hebben afgestaan. Eindrapport onderzoek*. Den Bosch: Fiom.
- Huetting, E., & Neij, R. (1990). *Ongehuwde moederzorg in Nederland*. Zutphen: Walburg Pers.
- Klitsie, A., & Hoogenboom, J. (2008). *Tijd van onschuld. Een waargebeurde familiegeschiedenis*. Amsterdam: Forum.
- Leeuw, L. de, & Sebille, W. van (1991). *Opgestaan is plaats vergaan. Een bericht van en over afstandsmoeders*. Amsterdam: Dekker.
- Milikowski, H. (1967). *Lof der onaangepastheid: Een studie in sociale aanpassing, niet-aanpassing*. Meppel: Boom.
- Ouwenaller, E. R. (1933). De zorg voor de ongehuwde moeder en haar kind. *TAM*, 25 maart 1933, 3515.
- Werdmuller, A. (2012). *Eigen bloed. Over moeders die hun kind afstaan ter adoptie*. Deventer: Entos i.s.m. Fiom.

Astrid Werdmuller BWD is senior beleidsmedewerker en specialist afstand ter adoptie bij Fiom.